

УДК 34:008

ПРАВОВИЙ ПРОГРЕС У КОНТЕКСТІ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ (ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР)

Воронцова А. В.,

викладач кафедри права Львівського інституту
Міжрегіональної академії управління персоналом

Анотація: Стаття розглядає взаємозв'язки між правовим прогресом і юридичною технікою в контексті різних типів правових систем. Показано значення юридичної техніки як інструмента забезпечення правового прогресу, а верховенство права як мети правового розвитку від диференційованих правових систем. Доведено, що метою використання юридичної техніки є підвищення якості підготовки правових актів.

Стаття спрямована на вивчення сутності і характеристик правового прогресу в рамках розвитку юридичної техніки як правового феномену. Це стає можливим при виділенні в правовій системі таких підсистем як правосвідомість – право – юридична практика – правові інститути.

Автор вказує, що вдосконалення юридичної техніки як складова правового прогресу залежить від типу правової системи і можлива саме внаслідок комплексного покращення її елементів.

Ключові слова: правовий прогрес, юридична техніка, правовий розвиток, правова система, юридическая практика.

Аннотация: Статья рассматривает взаимосвязи между правовым прогрессом и юридической техникой в контексте различных типов правовых систем. Показано значение юридической техники как инструмента обеспечения правового прогресса, а верховенства права как цели правового развития. Доказано, что целью использования юридической техники является повышение качества подготовки правовых актов.

Статья направлена на изучение сущности и характеристик правового прогресса в рамках развития юридической техники как правового феномена. Это становится возможным при выделении в правовой системе таких подсистем как правосознание – право – юридическая практика – правовые институты.

Автор указывает, что усовершенствование юридической техники как составляющая правового прогресса возможна именно вследствие комплексного улучшения ее элементов.

Ключевые слова: правовой прогресс, юридическая техника, правовое развитие, правовая система, юридическая практика.

Annotation: The article examines the relationship between the legal progress and the legal technique in context of different legal systems. Author points significance of legal technique as a tool for legal progress and the rule of law as the purpose of legal development. So, the purpose of the use of legal technique is to improve the quality of legal system.

The article seeks to examine the nature and characteristics of the legal progress through development of legal technique in different legal system.

The author indicates that the improvement of legal technique as a component of legal progress is possible precisely because of the complex to improve its elements.

Key words: legal progress, legal technique, legal development, legal system, legal practice.

Правовий прогрес являє собою одну із ключових характеристик, які дозволяють проводити оцінку і порівняння правових систем. В залежності від напрямку та інтенсивності правового прогресу ми можемо, порівнюючи якість та напрям розвитку юридичної техніки двох (або більше) правових систем, оцінити та охарактеризувати як безпосередньо стан правового життя відповідного суспільства, так і опосередковано стан економіки, культури тощо. Варто зазначити, що на рівні теоретико-правового осмислення правового прогресу недослідженими залишається низка проблем, вирішення яких дозволило б, у цілому, поглибити розуміння правової системи, і, зокрема, правового прогресу. Йдеться, перш за все, про значення удосконалення юридичної техніки для забезпечення позитивної динаміки правового прогресу правових систем різного типу.

Одним із вагомих напрямів сучасної загальнотеоретичної юриспруденції є удосконалення правової системи. Розвиток юридичної техніки корелює із забезпеченням правового прогресу на усіх рівнях правової системи: інтерпретаційно-правової техніки співвідноситься із розвитком ідеологічного рівня правової системи, правотворчої техніки – нормативного, правозастосовної техніки –

функціонального. Разом із тим існує позиція, згідно з якою саме відповідний рівень правової системи або її ключовий елемент (у залежності від концепції праворозуміння, яку підтримує дослідник) виступає інструментом вимірювання правового прогресу

Так, наприклад, П. Барсуков стверджує, що найбільш прийнятний показник правового прогресу це – «правова культура, що включає в себе сукупність норм, цінностей, юридичних інститутів, процесів і форм, що виконують функцію соціоправової орієнтації людей у конкретному суспільстві» [1, с. 12]. Така позиція, на нашу думку, залишає поза увагою інші показники правового прогресу, що виявляються в рамках правотворчості та правозастосування. Так само А. Семітко пов'язує розвиток правової культури із правовим прогресом [2, с. 1].

Подальшого вивчення та вдосконалення, як у рамках юридичної науки, так і на практиці потребують питання підвищення якості застосування вимог юридичної техніки у зв'язку із правовим прогресом, формулювання теоретичних положень та практичних рекомендацій, результатом яких стане підвищення ефективності функціонування правової системи, з врахуванням різноманітності правових систем.

Р. Ієрінг розглядав юридичну техніку як юридичне мистецтво, завданням якого є формальна

обробка певного правового матеріалу і відповідний технічний механізм права [3, с. 25]. П. Рабінович вказує, що юридична техніка є сукупністю способів і прийомів, умінь і навичок формування всіх елементів механізму правового регулювання та ефективного оперування ними в праворегулятивній практиці [4, с. 157]. Таким чином, правовий прогрес юридичної техніки тісно пов'язаний як з розробкою та удосконаленням принципів, правил, засобів, способів, прийомів і методів [5, с. 426] формування та оперування елементів.

Таким чином, метою статті є вивчення сутності і характеристик правового прогресу в юридичній техніці, зокрема у зв'язку із різноманітністю правових систем та множиною напрямів розвитку права.

Правовий прогрес є свідченням змін, що відбуваються в правовій системі підвищуючи ефективність та посилюючи її складність. Нові виклики, які постають перед відповідною правовою системою породжують необхідність знайти адекватну часу та культурі правову відповідь. Так, ускладнення економічного обігу в Середньовічній Європі призвело до появи більш досконалого регулювання відносин власності.

У тому випадку, коли така відповідь знайдена в іншій правовій системі, можливе її пряме запозичення або трансформація з тим, щоб мати необхідний і достатній правовий інструментарій для вирішення відповідної суспільної проблеми.

Цікаво порівняти розвиток окремих складових юридичної техніки на прикладі віддиференційованих та невіддиференційованих правових систем.

Так, що стосується правотворчості, то якщо на початковому етапі формування романо-германського типу правової сім'ї співіснували як спосіб урегулювання суспільних відносин за персональним принципом (наприклад, франка судити за франкським звичаєвим правом) так і за територіальним, то в подальшому, з розвитком суспільних та економічних відносин правові системи цього типу відмовилися від персонального характеру правового регулювання. Зокрема в силу того, що така ситуація призводила до маси колізій. У той же час, для сучасних невіддиференційованих правових систем, наприклад мусульманського чи юдейського права персональний принцип правового регулювання залишається невід'ємною складовою.

Одним із ключових елементів розвитку континентального права на одному із етапів становлення стала пріоритетна роль парламенту у правотворчості. Це призвело до значного розвитку саме законодавчої техніки. Так, у своїй роботі «Про дух законів» (1778) Ш. Монтеск'є визначив основні вимоги до створення законів запропонувавши виділити такі: стислість і простоту тексту закону, однозначність тексту, точність і якість викладу закону, ігнорування деталей, обмеження винятків і обмежень [6, с. 651-654]. Значна частина способів і прийомів законодавчої техніки країн континентального права в подальшому була творчо сприйнята країнами загального права, коли в руках парламентів зосередились законодавчі функції, в той же час відкинувши інші, які не відповідали вимогам цієї правової системи.

У той же час ми можемо спостерігати зворотні процеси, коли прийоми юридичної техніки зі створення прецедентного права в країнах англо-американської правової сім'ї дали значний поштовх розвитку прецедентного права Європейського Суду з прав людини та Європейського суду справедливості (суд Європейського Союзу).

Так само напрацювання Верховним судом США прийомів та способів інтерпретаційної діяльності дозволила конституційним судам континентальної Європи розпочати свою діяльність з урахуванням досягнень та недоліків такої діяльності.

Така конвергенція правових систем має своїм наслідком зростання ефективності правової системи, оскільки дозволяє виправляти недоліки характерні, наприклад, для англо-американського типу правових систем за допомогою прийомів, напрацьованих в рамках юридичної техніки романо-германського типу правових систем. Зокрема, забезпечення систематизації правового матеріалу, виправлення неефективного прецедентного права. Разом із тим таке запозичення протягом тривалого часу залишається поверховим і, незважаючи на реальну присутність у правовій системі, продовжує розглядатися багатьма правниками, що належать до правової системи як щось чужорідне або таке, що взагалі не існує.

У свою чергу, в релігійних правових системах правотворчість обмежується релігійними нормами, які призводять до перенесення пріоритету з правотворчої техніки на правозастосовну та інтерпретаційно-правову техніку. Наслідком такого витіснення стає, наприклад, широке застосування юридичної фікції або тенденція пріоритету «букви закону» перед «духом закону».

Так, у межах мусульманського права саме шариат, який містить мусульманську догматику виступає орієнтиром та ціллю навколо якого організується правове життя суспільства. Таким чином, якщо в релігійних правових системах інтерпретаційно-правова техніка розвивається перш за все як засіб переведення змісту релігійних норм у правовий вимір (наприклад, іджтихад), то правозастосовна техніка розвивається як засіб забезпечення функціонування суспільних відносин за формального («буквального») дотримання релігійних норм. За допомогою використання окремих прийомів інтерпретаційно-правової техніки юристам низки мусульманських держав вдається обійти деякі положення Корану, які не відповідають сьогоденню. Так, наприклад, заборона займатися лихварством долається шляхом обмеженого тлумачення кола осіб, на яких ця заборона поширюється. Будь-які заборонні норми можна також обходити в той спосіб, що угоди, заборонені для мусульман, є дозволеними, якщо одна із сторін не є мусульманином. Розвивається, наприклад, «ісламський банкінг», зміст якого полягає в тому, що банк дає гроші за частку в бізнесі, а не за відсотки.

На відміну від орієнтації мусульмансько-правової ідеології на релігійні цінності і, відповідно спрямування розвитку правової системи на дотримання релігійних засад віддиференційовані правові системи інакше формують засади розвитку правових систем.

Так до основних принципів на яких формується правозастосовна техніка в романо-германській правовій сім'ї можна віднести: принцип законності, принцип обґрунтованості, принцип об'єктивності, принцип доцільності. Характерним є те, що не дозволяється протиставлення цих принципів.

У свою чергу на рівні правової ідеології формулюються основоположні принципи на відповідність яким має перевірятися функціонування всіх складових правової системи: свобода, недискримінація, справедливість, верховенство права.

Удосконалення інтерпретаційно-правової техніки в сучасних демократичних правових державах значною мірою визначає якість розуміння конституції держави, а також впливає на осмислення правового матеріалу в нетипових ситуаціях: коли відносини, що розглядаються, або взагалі не врегульовані нормами права, або ж вони регулюються за допомогою не зовсім зрозумілих, суперечливих норм. Застосування інструментарію інтерпретаційно-правової техніки дозволяє встановлювати аналогічну норму права, доводити схожість життєвих ситуацій, висувати гіпотези субсидіарного застосування права, визначати загальні засади, принципи права, придатні для тлумачення волі законодавця.

Удосконалення юридичної техніки передбачає, у свою чергу, не тільки поглиблення знань юристів, а й розробку спеціальних прийомів вираження, відповідне оформлення. Однак таке вдосконалення повинно стосуватися не тільки правотворчої юридичної техніки, а й таких її видів як правозастосовна юридична техніка і інтерпретаційно-правова юридична техніка. Недостатньо прийняти закон для того, щоб розв'язати певну проблему. Більше того, удосконалення окремих елементів юридичної техніки ще не свідчить про правовий прогрес. Більше того, удосконалення юридичної техніки як складової правового прогресу, можливо саме внаслідок комплексного посилення всіх елементів юридичної техніки. Так, наприкінці 90-х рр. ХХ ст. при Міністерстві юстиції України була створена «школа нормопроекування», в якій навчалися представники юридичних служб міністерств і відомств, яких ознайомили з вимогами нормотворчої техніки [7, с. 5]. У той же час слід зазначити, що вимоги інтерпретаційно-правової техніки або правозастосовної техніки досить часто розглядаються як складова юридичної освіти і тому не вимагає додаткового просування. Однак у більшості навчальних закладів України з підготовки юристів (за винятком тих, в яких спеціально вивчається правозастосовна або інтерпретаційно-правова техніка) цим питанням приділяється явно недостатня увага. А це, в свою чергу, породжує помилки правозастосування або тлумачення норм права. Такі помилки, наприклад, описані в дослідженні А. Красницька «Процесуальні акти кримінального судочинства: юридична техніка, шляхи вдосконалення». У ньому автор класифікувала правозастосовні помилки, що допускаються при складанні процесуальних актів таким чином: процесуальні, структурні, технічні, логічні, мовностилістичні, логіко-лінгвістичні, фактичні [8, с. 6]. Вивчення таких помилок, розробка прийомів

їх запобігання, зменшення їх кількості – ось напрями підвищення якості юридичної техніки.

У зв'язку з цим, заслуговує на увагу точка зору Д. Керімова, який вважає, що юридична техніка – це «сукупність сформованих історично і практично правил найбільш раціонального формулювання і правильного викладу правових актів з метою досягнення найбільш досконалих форм їх вираження» [9, с. 105]. Інакше кажучи, метою використання юридичної техніки є забезпечення найбільш досконалих форм вираження правових актів, тобто забезпечення максимально якісної правотворчості, правозастосування та тлумачення правових норм. А це, безпосередньо, пов'язує нас з правовим прогресом, як складною системою якісних і кількісних змін, що забезпечують підвищення ефективності правової системи, поліпшують якість правового регулювання. На підтвердження цієї позиції, М. Кравчук, наприклад, стверджує, що «юридична техніка – це сукупність певних прийомів, правил, методів, використовуваних як при розробці змісту та структури правових актів, так і при їх впровадженні в життя з метою забезпечення їх досконалості і високого рівня ефективності» [10, с. 158]. Таким чином, підкреслюється досягнення досконалості правових актів та їх високий рівень ефективності як мета використання юридичної техніки.

За допомогою юридичної техніки забезпечується удосконалення окремих елементів правової системи, що дозволяє підняти всю правову систему на більш високий рівень функціонування, забезпечується правовий прогрес.

Юридична техніка є інструментарієм діяльності уповноважених суб'єктів і спрямована на досягнення певних цілей та вирішення конкретних завдань. Однак, цілі і завдання використання юридичної техніки визначаються в рамках цілевстановлення правової системи суспільства. Таким чином, обмеження використання юридичної техніки для правової держави лежать в межах відповідності принципу верховенства права та прав людини. Так, наприклад, для демократичної держави – необхідністю застосування таких обмежень у демократичному суспільстві (ст.ст. 8, 10, 11 Європейської конвенції прав людини) і заборонаю необґрунтованої дискримінації (ст. 14 Європейської конвенції прав людини).

Правова система перебуває в постійній динаміці. Юридична техніка використовується, зокрема, для того, щоб підвищити стійкість правової системи, що в свою чергу призводить до необхідності підвищення її якості.

Сучасні правові конструкції, хоча в загальних рисах продовжують використання базових способів регулювання суспільних відносин (наприклад, для континентального права – сформульованих в Стародавньому Римі), проте в багатьох випадках, пристосовуючись до ускладнених економічних умовам, породжують такі юридичні феномени як регулювання франчайзингу, випуск деривативів або створення складних механізмів боротьби з корупцією.

Удосконалення юридичної техніки носить як об'єктивний (вимоги економічного і суспільного

розвитку, пошук відповідей на громадський виклик), так і суб'єктивний (діяльність вчених, суб'єктів правозастосування, законодавців) характер.

Слід також відзначити, що удосконалення юридичної техніки лежить як в площині покращення роботи механізмів правового регулювання, так і в площині підвищення якості правової мови використовуваної для створення правових актів: нормативно-правових, актів тлумачення або застосування норм права. Якість юридичної мови стає особливо критичною в умовах неоднозначного розуміння юридичних конструкцій чи ситуацій. Таким чином, посилюється значення інтерпретаційно-правової техніки для встановлення напрямку змін у правовій системі. Так, суд здійснюючи тлумачення конституційної норми, приймаючи те чи інше розуміння такої норми, підвищує якість і ефективність правової системи або, навпаки, знижує ці якості.

Не менш критичним для стану правової системи, так само як і для її динаміки є якість судових рішень, визначених рівнем правозастосовної техніки, прийнятої в судах. Так, наприклад, для українських судових інституцій характерна досить слабка мотивація винесених рішень, що, в перспективі, може послужити підставою для винесення судових рішень Європейським судом з прав людини, які визнаватимуть порушення права на справедливе судочинство.

Отже вдосконалення юридичної техніки характерне для правових систем різних типів. Разом із тим, воно протікає відповідно до основних засад на яких формується відповідний тип правових систем. Таке вдосконалення можна розглядати як закономірність об'єктивно-суб'єктивного типу, яка забезпечує накопичення позитивних змін правової системи, як умова позитивної динаміки правового прогресу.

Орієнтація від диференційованих правових систем на забезпечення верховенства права посилює ефективність прийомів і способів юридичної техніки, в той же час як у невіддиференційованих правових системах значна частка зусиль суб'єктів права спрямована на обхід або подолання чинних релігійних норм.

Саме розвиток юридичної техніки робить можливим більш ефективне регулювання суспільних

відносин за допомогою правової системи, одночасно зазнаючи загрози неналежного використання юридичної техніки при правотворчості, застосуванні або тлумачення норм права. В свою чергу, за наявності масового характеру юридичних помилок або падінні якості юридичної техніки (в тому числі і внаслідок зниження рівня освіти), напрям динаміки правової системи може розвернутися в протилежному напрямі – в сторону правового регресу.

Очевидно, що дослідження причин та умов посилення ефективності або руху в сторону правового регресу у зв'язку зі змінами в юридичній техніці відповідної правової системи, а так само залежність характеру таких змін від типу правової системи передбачає подальші дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барсуков А.Ю. Правовой прогресс как юридическая категория / А.Ю.Барсуков. – Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. – Саратов. – 2004. – 191 с.
2. Семитко А.П. Развитие правовой культуры как правовой прогресс / А.П. Семитко. – Екатеринбург: УГЮА, Гуманит. Ун-т., 1996. – 313 с.
3. Иеринг Р. Юридическая техника / Р. Иеринг; пер. с нем. Ф.С. Шендорфа. – СПб., 1905. – 125 с.
4. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: [навч. посібник] / П.М. Рабінович. – Вид. 5-те зі змінами. – К.: Атіка, 2001. – 176 с.
5. Нерсесянц В.С. Проблемы общей теории права и государства: [учеб. для вузов] / В.С. Нерсесянц. – М.: Норма, 2002. – 832 с.
6. Монтескье Ш. Избранные произведения / Ш. Монтескье; под ред. М.П. Баскина. – М.: Госполитиздат, 1955. – 800 с.
7. Станік С. Оптимізація нормотворчої діяльності як правового засобу утвердження прав і свобод людини / С. Станік // Право України. – 1999. – № 5. – С. 3–7.
8. Красницька А.В. Процесуальні акти кримінального судочинства: юридична техніка, шляхи вдосконалення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / А.В. Красницька. – К., 2008. – 21 с.
9. Керимов Д.А. Законодательная техника: [научно-методическое и учеб. пособие] / Д.А. Керимов. – М.: НОРМА-ИНФРА, 1998. – 127 с.
10. Кравчук М.В. Теорія держави і права (опорні конспекти): [навч. посібник] / М.В. Кравчук. – К.: Атіка, 2003. – 288 с.